

ONTVOUWEN

ΝΩΤΟΝΑ
ΔΑΙΩΤΕ
ΙΚΛΕΛΗ
ΕΣΤΙΝ ΠΡ
ΗΜ ΨΙΑΤΙΑ
ΝΟΜΩΣ
ΑΝΟΜΩΣ
ΛΟΥΝΤΑΙ
ΕΝΝΟΜΩ
ΝΔΙΑΝΟ
ΘΗ ΣΟΝΤΑ
ΚΡΟΑΤΑΙΝ
ΑΙΟΙΓΙΑ
ΑΛΟΙΠΟΙΗ
ΟΥΔΙΚΛΩ
ΤΑ
ΕΘΝΗ ΤΑΜΙ
ΕΧΟΝΤΑ
ΤΟΥΝΟΜ
ΝΟΥΤΟΙΝ
ΕΧΟΝΤΕΣ
ΕΙΣΙΝ
ΙΝΕΣ ΕΝΑ
ΙΤΟΕΡΓΟΝ
ΟΥΓΡΑΤ
ΚΑΡΔΙΕΣ
ΗΜΑΡΤΥΡ

ΝΟΜΟ ΤΗ
ΣΕΝΤΟΝ
ΕΙΝΑΤΥ
ΤΩΝ ΕΝ
ΔΕΤΗ Ν
ΔΙΟΥΚ
Ω ΧΟΝ
Μ ΟΥ
ΓΝΩ
ΛΑΘΕ
Μ
ΟΝ
ΡΕ
ΔΕ
ΟΙΚ
ΠΤΟ
ΟΛΕΥ
ΕΙΝΟ
ΟΒΖΕΥ
ΤΑΙ
ΟΣΕΝ
ΟΝΙΑ
ΣΕΙΣ
ΤΟΙΘ
ΤΟΙΡΟ
ΔΙΜΑ
ΤΑΙΕΝ
ΚΛΩ
ΠΕΡΙ

Bert de Leede/
Ciska Stark
Ontvouwen

Protestantse
prediking in
de praktijk

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijboekencentrum.nl

Ontwerp omslag: Geert de Koning

Lay-out en dtp: Gewoon Geertje, www.gewoongeertje.nl

ISBN 978 90 239 7013 2

NUR 700

© 2017 Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

AANHEF	9
Hier doen we het voor	9
Leren preken	10
Leren luisteren	11
Leren waarnemen	12
Leren delen	13
Tegen de stroom in	14
Lichaam van Christus	16
Opzet en werkwijze van dit boek	17
I – PROTESTANTSE PREDIKING	19
Voorbij de vanzelfsprekendheid	19
A. Cultuur – Het geboorte-uur van de protestantse preek	22
Godskennis	24
Persoonlijk geloof	25
Geloven en weten	26
Ritueelkritiek	27
B. Theologie – De hoge inzet van de Reformatoren	28
God ter sprake – God spreekt	31
Uitwerking in zes kernthema's	32
Protestantse preekpercepties	39
Met het oog op het subject: liberale en verbindingstheologie	40
Met het oog op de boodschap: dialectische en objectiverende theologie	44
De preek als gestalte van inculturatie	46
Prediking in de missionaire context van nu	51
Kansen voor de protestantse preek in de netwerksamenleving	54
Een gelovig kerkelijk zelfbewustzijn gevraagd	56
Protestantse prediking in één zin	57
C. Spiritualiteit – De prediker als Verbi Divini Minister	58
D. Praktijken	61
Cultuur	61
Theologie	62
Spiritualiteit	63
II – ORIËNTEREN	66
Hoe kom je tot een preek?	66
Homiletische driehoek	67
Preken in soorten	69

Tekstkeuze: rooster – lectio continua – vrije keuze	70
Hoe begin je?	71
A. Cultuur – De hoorders in context	72
Sociaal-maatschappelijke context van de hoorders	74
Waardenoriëntatie van de hoorders	74
Geloofsoriëntatie van de hoorders	75
Interpretatie	76
Cultuur als vindplaats voor liturgie	77
Belang – veronderstelde hoorder	79
Uitdaging – identiteit en oecumeniteit van de voorganger	80
B. Theologie – De tekst in context	81
Theologische of homiletische exegese	83
Bijbels-theologisch kader	84
Credo als Regula Fidei	85
Liturgie als vindplaats van betekenis	87
Niet in een vacuüm – <i>Wirkungsgeschichte</i> van teksten	87
Postmodernisme als uitdaging	88
C. Spiritualiteit – De prediker	89
Beelden van de prediker	90
Hoorder onder de hoorders	92
Hoorder naar de Stem	95
D. Praktijken	99
Cultuur	99
Tekst en theologie	101
Spiritualiteit	103
III – INZOOMEN	105
Hoe nu verder?	105
Ambachtelijk en spiritueel	105
A. Cultuur – Het belang van de hoorders	107
Wanneer hoorders luisteren naar een preek	107
Praktisch-theologisch perspectief	108
Belang voor de preek	112
B. Theologie – De claim van de tekst	113
Het ordenen van de stof	114
Wat bewerkt de preek?	119
Ten slotte: wanneer is genoeg genoeg?	124
C. Spiritualiteit – De vrijheid van de VDM	126
Vrijheid voor de claim van de tekst	127
Werken aan het niet-maakbare	133
D. Praktijken	134
Cultuur	134
Theologie	136
Spiritualiteit	138

IV – VERWOORDEN	141
A. Cultuur – De kracht van verhaal en betoog	142
Verhaal of betoog?	143
Verhalen maken mensen	144
De kracht van een goede toespraak	151
Foute toespraken – foute verhalen – foute preken	154
Verlegenheid: weinig verhalen van/over God	161
Verhaal en betoog in een cultuur van social media	164
B. Theologie – De moed tot ‘naming God’	165
De kracht van de preek als verhaal	166
De kracht van de preek als betoog	167
Prediking en narrativiteit	168
Noodzaak van diversiteit – de preek als getuigend betoog	171
Heilsbemiddeling verwoord – ‘Het wordt ons (toe)gezegd’	174
Inwijding verwoord: ‘Hier weidt mijn ziel met een verwonderd oog’	178
Geloofsonderricht verwoord – Altijd bereid tot verantwoording	181
C. Spiritualiteit – Woorden (kunnen) proeven	186
De prediker als bringer van een goed woord – fijnzinnigheid	186
D. Praktijken	188
Cultuur	188
Theologie	192
Spiritualiteit	197
Excurs 1: Aristoteles over het verhaal – toegepast op de preek	201
Mythos: zonder plot geen verhaal	201
Mimèsis: goed vertellen is een beetje liegen	202
Catharsis: een goed verhaal doet ons goed	205
Excurs 2: Quintillianus over het betoog – toegepast op de preek	207
Alles uit de kast – maar zakelijk en doelgericht	207
Maat weten te houden	208
Aanschouwelijkheid	209
Metaforen	210
De allegorie	211
De retorische vraag	212
Het belang voor de preek	213
Excurs 3: Het gebruik van voorbeelden in de preek	215
Spreken in gelijkenissen	216
Theorie – toelichting bij de praktijkvoorbeelden	222
Theologisch kader	226
Hoe kom je op goede identificaties en voorbeelden?	230
V – UITSPREKEN	232
Opdat woorden tot leven komen	232
A. Cultuur – Horen met ogen en oren	237
Levensvragen – kennis en wijsheid	239

'Jij moet het ons zeggen – zeg het ons!'	240
Besef van de context – de regels van het spel	241
B. Theologie – Het gehoor is uit het Woord Gods	243
Scheppend Woord – nogmaals: epiclese	246
C. Spiritualiteit – Spreken in Geest en kracht	247
Inoefenen – aarden – memoriseren	248
Toe-eigenen – inleven – toewijden	252
D. Praktijken	256
Cultuur	256
Theologie	257
Spiritualiteit	259
VI – DELEN	261
Eredienst die God behaagt	261
Een nieuwe gemeenschap	263
<i>Sharing</i> – gelovige participatie	265
Sprakeloosheid – solidariteit – veerkracht	266
A. Cultuur – Sporen van God	267
Van 'kerk en schare' naar 'vreemdelingen en priesters'	267
Binnen en buiten – schuivende panelen	268
Prediker in een missionaire context	270
Dubbele beweging	272
Inviterend	275
B. Theologie – Liturgie als levensvorm	276
Opwaardering van de kerkdienst	276
Oog houden voor sporen van God	284
C. Spiritualiteit – Preken in tijden van sprakeloosheid	285
Lijden aan de kerk	287
Durven duiden van de tekenen van de tijd	287
Het uithouden bij de afgrond	288
Zelfstandig oordeelsvermogen op het juiste moment	288
Godsvertrouwen	289
De betekenis van het ambt	289
Vrij en weerbaar	290
D. Praktijken	290
Cultuur	290
Theologie	293
Spiritualiteit	294
BIBLIOGRAFIE	297

Aanhef

Het juiste woord op de juiste tijd is
als een gouden appel
op een zilveren schaal.
Spreuken 25,11

Hier doen we het voor

Wie op zondagmorgen naar de kerk gaat, hoopt dat daar iets gebeurt. Gaat iemand elke zondag, dan is hij zich daar wellicht niet altijd van bewust. Hij weet hoe de dingen gaan, en hij voegt zich daar soepel in. Tot het moment dat iets hem raakt. Dat kan een lied zijn, of een passage uit een gebed. Maar bij de preek hoopt hij er zeker op. Dan gaat hij ervoor zitten. En gebeurt het, dan weet hij: hier kom ik voor. Dat er iets gebeurt aan mij, in mij. En dat 'iets' heeft met God te maken. En het heeft te maken met wie er voorgaat, zoveel is hem als ervaren kerkganger na al die jaren wel duidelijk.

Wanneer zij¹ op zondagmorgen naar de kerk gaat om de dienst te leiden, hoopt zij dat er iets zal gebeuren wanneer zij voorgaat. De liturgie is doorgesproken met de organist, de muziekgroep of de cantorij, de gebedspunten zijn overdacht, de preek is klaar, daar heeft zij hard aan gewerkt. Maar – zal het de gemeente aanspreken? Zal het hoorders raken? Dat heeft zij niet in de hand. Dat weet zij. Of er iets gebeurt, dat blijft ongrijpbaar. Het blijft iets vreemds, iets dat van die andere zijde komt, en van daar komen moet. Soms krijgt zij na de dienst terug dat hoorders geraakt werden tijdens de preek. Of soms vertelt iemand dat dat kwam door een lied of een gebed. Op zulke zondagen weet zij: hier doe ik het voor. Dat er iets gebeurt in de viering van de liturgie, tijdens de preek. Dat er iets gebeurt aan en in de hoorders. Dat 'iets' heeft met God te maken, met Christus en de Geest. En met haar, zo weet zij als ervaren voorganger heel goed. Is zij er bij de voorbereiding echt uit gekomen, of niet? Kwam zij er die morgen goed in, of bleven het voor haar gevoel woorden, woorden, woorden? Wie van de drie vaste organisten dienst heeft maakt trouwens ook veel uit bij wat er gebeurt. Maar het eigenlijke heb je niet in de hand.

Wanneer hij na lange tijd weer eens op een zondagmorgen voorgaat in de kerk waar hij veertig jaar geleden als beginnend predikant werd bevestigd – inmiddels een samenvoeging van de gereformeerde kerk en de hervormde gemeente van toen – schrikt hij van het geringe aantal kerkgangers. Er zijn geen jongeren in de kerk en er is die morgen geen kindernevendienst, omdat er geen

¹ Besloten is om *hij* en *zij*, c.q. *hem* en *haar* beide afwisselend te gebruiken.

kinderen zijn. Hij weet het wel, maar toch overvalt het hem die morgen. Wat is er gebeurd? Wat is er aan de hand? Er is al die decennia gepreekt, en het is versneld teruggelopen, vooral in de laatste vijftien jaar. Werkt het niet meer? Waarom dan niet? Liget dat aan de mensen? Aan de preken? Heeft deze leegloop ook 'iets met God te maken'? Er overvalt hem op dat moment een gevoel van sprake-loosheid. Dat wordt sterker terwijl hij de dienst leidt. De aanwezige, trouwe groep zit stil te luisteren, zingt en bidt mee. *Business as usual*, maar gebeurt er ook echt wat? Hij heeft last van een aap op zijn schouder die in zijn oor fluistert: 'Niets! Er gebeurt niets.' Op de terugweg gaat hij langs bij een goede collega en vriend. Een goed gesprek kan hij nu wel even gebruiken!

Zij had op die zonnige vrijdagmiddag een trouwviering geleid. Het mooi versierde kerkje zat vol met veel twintigers en dertigers, die zichtbaar niet ver-trouwd waren met de kerk, haar rituelen en verhalen. Zij keken ernaar als naar een Chinees schouwspel.² Met een wat neerslachtig gevoel trekt zij na de dienst haar toga uit, terwijl de gasten met luid toeterende auto's het kerkplein af rij-den. 'Waar doe ik dit voor? Was er iemand die luisterde, afgezien misschien van de ouders van de bruid? Is er iets gebeurd, werd iemand geraakt? Of ben ik alleen maar een soort Katrijn Klaassen geweest in een poppenkast?'

Een uur later, tijdens de receptie, wordt zij aangesproken door een van de dertigers in de dienst van zojuist. Een lang en boeiend gesprek volgt over zoeken naar zin. Dat werd voor deze toevallige voorbijganger in deze trouwvie-ring tot een zoeken naar God. Een vervolgspraak wordt toegezegd en vastgelegd. Alle neerslachtigheid is weg: hier doet zij het voor! Er is wél iets gebeurd. Haars ondanks? Dat 'iets' heeft met God te maken, met de tegenwoor-digheid van de Heilige Geest. Dat gelooft zij stellig. Maar het had ook met haar te maken, met haar preek, met haar gebeden, met een lied door haar gekozen. Het had ook met haar als persoon te maken. Zoveel werd wel duidelijk in het gesprek bij de koffie met petitfours. De man had kennelijk vertrouwen in haar, en vertrouwde haar daarom dingen toe die er voor hem toe doen.

Tegenwoordigheid van de Geest. Daar doen we het voor. Daar komen mensen voor. In dat geloof (s)preken wij. Soms: op hoop tegen hoop (vrij naar Rom. 8:24-25).

Leren preken

Dit boek gaat over het voorbereiden en houden van preken. Het is een leerboek voor protestantse prediking, bedoeld voor studenten en predikanten in de praktijk van een kerkelijke gemeente of instelling. Maar kan dat wel: preken

² Zo A.J. Plaisier, toenmalig scriba van de synode van de Protestantse kerk, in een interview in het dagblad *Trouw*, 1 oktober 2015. Met deze opmerking typeerde hij de vreemdheid van het christelijk geloof en de expressie daarvan in de rituelen van de kerk in de situatie van de kerk na de secularisatie en kerkelijke kaalslag.

leren uit een boek? Het antwoord is duidelijk. Preken leren we niet uit een boekje, maar in de praktijk. Dit leerboek is dan ook een *praktijkboek*. Het is geschreven door twee docenten die de praktijk kennen, als predikant, als predikers, als gastvoorgangers in zondagse kerkdiensten en bij gelegenheidskerkdiensten. Het is geschreven op grond van de praktijk, op grond van kennisneming van en analyse en beoordeling van honderden preken van studenten en predikanten uit de breedte van de protestantse kerken. En dit boek is geschreven met het oog op de praktijk. De beweging van het hele boek is steeds gericht op de praktijk van de prediking in gemeente of instelling. Niet alleen in het vierde onderdeel bij elk hoofdstuk, *Praktijken*, komt de concrete praktijk aan de orde in voorbeelden, oefeningen en reflectie op praktijken. De beweging is bij elk hoofdstuk vanaf de inzet praktijk-gerelateerd. Preken leren we in de praktijk, en uit praktijken.

Leren luisteren

Preken veronderstelt dat we iets te zeggen hebben. Wie niets te zeggen heeft, moet niet het woord nemen, en zou het ook niet moeten krijgen. Dat geldt in de algemeen menselijke omgang. Dat geldt dus ook bij de preek. Alleen komt daar iets anders bij, een andere dimensie. Bij preken geldt: wie niet iets *gehoord* heeft, moet niet gaan preken. Hij heeft dan niets te zeggen. Wij verkondigen ‘wat wij gezien en gehoord hebben’ van het Woord des levens (I Joh. 1:3). Een prediker is van God geleerd. En om van God geleerd te zijn, moet hij Schrift-geleerd zijn. Want hoe zouden we iets van God weten en/of hoe zouden we weten dat wat wij van God vernomen menen te hebben ook echt van GóD komt, wanneer we niet in staat zijn het te toetsen aan de Schrift? Wie niet God-geleerd en Schrift-geleerd is, moet niet gaan preken.

Dat is een scherpe conclusie uit diezelfde praktijk.³ Wie geen theologische existentie heeft ontwikkeld, en zich niet verder ontwikkelt tijdens zijn loopbaan, zal niet leren preken of is snel uitgesproken. Concreet betekent dit dat het homiletisch ambacht alleen kan worden geleerd op basis van een grondige kennis van en vaardigheid in de bijbelvakken, een brede kennis van de bijbelse theologie en een systematisch-theologische scholing. En deze drie in samenhang. We gebruiken bewust verschillende bewoordingen. Op wetenschappelijk niveau kunnen omgaan met teksten vraagt kennis van en vaardigheid in het omgaan met resultaten van bijbelonderzoek, exegetische methoden en de werking van literaire teksten. Om de Schrift te lezen en te verstaan met het oog op de dienst van het Woord in de kerk, met andere woorden: met het oog op de homiletische of theologische exegese, is een brede kennis van de bijbelse theologie, van bijbelse theologieën (mv), nodig. Een systematisch-theologische

³ Of een academisch-theologische opleiding daartoe altijd en bij iedereen nodig is, en of een academisch-theologische opleiding daarvoor een garantie biedt, zijn nog weer twee andere vragen, die meer reflectie vereisen dan een snel ‘ja’ of ‘nee’.

scholing beoogt de bekwaamheid van de prediker te versterken om dieptepeilingen te verrichten bij de omgang met de tekst. Die scholing in de geschiedenis van het dogma is voorwaarde voor diepgang van de preek. Wie luistert in gemeenschap met het belijden van de kerk van alle tijden en plaatsen, hoort nu eenmaal meer dan wie een laatste mode volgt of volgens één vast dogmatisch patroon door de Bijbel loopt. Wie systematisch-theologisch geschoold is, zit nooit vast in één patroon én gaat nooit over één nacht ijs.

Dit leerboek *veronderstelt* de initiële en voortgaande opleiding in deze drie domeinen van exegetisch handwerk, bijbelse theologie en hermeneutiek, en systematische theologie. Die is voorwaarde voor het welslagen van de leerweg die dit boek wijst. Dit boek geeft geen uitgewerkte hermeneutiek en is geen samenvatting van een systematische theologie of een complete dogmatiek in zakformaat. Dat zou de reikwijdte van dit boek en de disciplinaire kennis van de schrijvers op die domeinen overvragen.

Leren waarnemen

Preken veronderstelt vervolgens ook dat er iets te zeggen valt. Dat is meer dan een nuanceverschil met het voorgaande. Bij het voorgaande gaat het om wat van Godswege tot ons komt: de tekst, de Schrift, het belijden van de kerk, het dogma. Er is ook die andere kant: de werkelijkheid waarin wij spreken en preken en waar de hoorders in verkeren. In die werkelijkheid valt het woord van de prediking als zaad in de akker. Hoe valt het daar? Het is de grote vooronderstelling bij de preek dát er wat te zeggen valt, dát het Woord van God ergens op slaat. Het 'zal niet vruchteloos tot Mij terugkeren, maar het zal doen wat Mij behaagt, en het zal voorspoedig zijn in hetgeen waartoe Ik het zend'.⁴ Dat is Woord van God zelf. Een geweldige belofte, die vraagt om een groot geloof. En dat wordt aangevochten. Bij de hoorders en bij de prediker. Hoorders en predikers die hierover geen aanvechting kennen, zijn gezegende mensen. Het kan ook dat zij oogkleppen voor hebben om niet te hoeven zien. Het kan ook dat we blijven praten om niet te hoeven horen naar stemmen die vragen óf er wel wat te zeggen valt. Of de vragen waar de werkelijkheid van mens en wereld ons voor stelt niet te groot zijn voor onze preken, en voor de Bijbel, en voor het Evangelie van Jezus Christus. Misschien zijn wij ook bij tijden zelf sprakeloos, met stomheid geslagen. Want de ontkerkelijking overkomt ons niet als een natuurramp. Waar komt die sprakeloosheid, die onverschilligheid dan vandaan? Bij de prediker die zich niet afsluit voor deze tegenwerpingen kunnen deze zich nestelen als een virus en leiden tot een destructieve vertwijfeling in de prediker zelf. Ze worden dan die aap op zijn schouder, die influistert dat al die woorden nergens naar verwijzen.

⁴ Jes. 55:11 (HSV). Bij de verwijzingen naar bijbelteksten door andere auteurs volgen wij de door hen gekozen vertaling. Citeren wij zelf de Bijbel, dan gebruiken wij de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV), en in voorkomende gevallen de Herziene Statenvertaling (HSV).

Leren preken vraagt dat wij ook dit leren waarnemen. We moeten leren waarnemen wat aan de hand is in de onderstromen van de cultuur, wat in de harten en hoofden van de hoorders omgaat. Zodat we het niet hoeven te ontkennen om staande te blijven. Daarom moet de prediker leren onderkennen dat die destructieve stemmen ook kunnen resoneren in eigen hart en hoofd. De profeet van de zekerheid dat het Woord van God niet vruchteloos terugkeert, is dezelfde man die eerder uitriep: ‘Wat moet ik roepen?’⁵ Wie niet met oogkleppen in de wereld rondkijkt en niet weggijkt in de cultuur en samenleving en in levens van mensen, herkent deze uitroep, in elk geval bij veel hoorders. Wat nemen wij daarin waar? Door in elk hoofdstuk in te zetten bij het waarnemen van wat er is, wil dit leerboek (aanstaande) predikers oefenen in waarnemen, in het openvouwen van de werkelijkheid. Ook al maakt die ons (soms) voor een poos sprakeloos.⁶

Leren delen

Preken is een en misschien wel *de kerntaak* van de dominee. Dat is onmiskenbaar waar.⁷ Maar dat betekent niet dat de prediking dus ook de *zaak* van de predikant is. Het is een misvatting dat bijvoorbeeld de kerkorde van de Protestantse Kerk dat zou bedoelen wanneer zij zegt dat ‘de bediening van Woord en sacramenten’ in het bijzonder de verantwoordelijkheid is van predikanten. Deze kerkorde is er heel duidelijk over: de dienst van Woord en sacramenten is de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van de ambtsdragers. Hoe hoog een ambtsopvatting ook moge zijn, het is een ontsporing van de ambtsopvatting van de Reformatie wanneer de prediking al te vaak het alleenrecht werd van de predikant. Zij is een zaak van de ambtsdragers gemeenschappelijk. En de focus van de bediening van het Woord en de sacramenten is de opbouw van de gemeente, met het oog op de roeping van de gemeente in de wereld. Zo zoekt de protestantse traditie naar een goed evenwicht van ambt en gemeente. Wanneer het gaat om de vraag wie eigenaar is van de prediking, dan is het in elk geval nooit de dominee alleen, en ook niet de kerkenraad alleen.

⁵ Jes. 40:6.

⁶ ‘Ons geloof, het geloof van de christenen, daar zit schrik in. Het heeft weet van de complete rotzooi die deze wereld is. Daar schrik je van. Van de drek en het afval en het puin. Dat eerst. En pas dan komt de blijde boodschap. Eerder is er geen enkele reden om dom grijpend op de kansel te gaan staan en de mensen voor je, met hun echte nood, met hun kapotte huwelijken en zieke kinderen, mensen die hun broers en zussen verliezen en van wie de ouders dementeren, mensen met gebroken harten en gekrenkte trots, om die met slap gemoedelijk geleuter en sociale kitsch in slaap te sussen.’ Esther Maria Magnus, *Mintijteer*, Franeker: Van Wijnen, 2016, 224.

⁷ Predikanten geven desgevraagd aan dat zij ten minste acht tot veertien uur per week aan de voorbereiding van de kerkdienst besteden. Het gemiddelde komt uit op twaalf uur. Dit exclusief het leiden van de kerkdienst op de zondag. Tellen wij daarbij de bijzondere diensten bij uitvaart, trouwdienst en bijzondere feestdagen, dan komen we tot vijftig tot zestig procent van de werktijd ten dienste van de prediking in brede zin.

De praktijk ging de eeuwen door wel een andere kant op: de preek werd zaak van de dominee. En de kerkdienst in wezen ook. Die draaide min of meer alleen om de preek. Het besef dat de Reformatie – en ook de kerkorde – consequent spreekt over de dienst of bediening van Woord en sacramenten als een eenheid, ging daarmee verloren. Daarmee verandert als vanzelf de houding van de gemeente ten opzichte van de preek. Wanneer die alleen een zaak is van de dominee, wordt ze op den duur een product dat je afneemt wanneer het goed is, en niet afneemt als de kwaliteit tegenvalt. Jammer voor de prediker, maar het is zijn zaak en taak. De grondhouding van de gemeente bij de kerkdienst werd daarmee eerder die van *afwachten*, dan van *verwachten*. Onverlet de voorliefde voor de Psalmen 27, 84 en 122 over het verlangen om op te gaan naar het heiligdom, kon de grondhouding van kerkgangers er een zijn van ‘afwachten hoe het wordt’, en ‘beoordelen of het goed genoeg was’.

In dit leerboek gaan wij uit van de preek als een godsdienstige praktijk, een gebeuren tussen prediker en gemeente, in de beloofde en geloofde presentie van de Derde, Die in ons midden is, door Woord en Geest bij Woord en sacrament. Dat impliceert dat leren preken ook vraagt te leren *delen*. Te beginnen door de prediker zelf. Leren verantwoordelijkheid delen, leren verlangen te delen, vragen, aanvechting. Maar ook de gemeente moet (opnieuw) leren delen, in de verantwoordelijkheid, in het verlangen, in de aanvechting. Een belangrijk aspect bij dit punt is het herstel van de eenheid van Woord en sacrament, juist ook met het oog op de versterking van de prediking. Daarover hieronder meer.

Tegen de stroom in

In zekere zin roeien wij met een studieboek voor protestantse prediking tegen de stroom in. Is de preek nog wel van deze tijd: zo’n monoloog door één man of vrouw vanaf de – vaak – hoge kansel in een tijd van multimediale communicatie, die zo veel mogelijk interactief is. Is preken niet per definitie autoritair?! De postmoderne westerling reageert allergisch op de man of vrouw die anderen zegt hoe het zit, met een claim van absolute waarheid. Deze allergie wordt nog versterkt wanneer het religieuze waarheidsclaims betreft, per definitie oncontroleerbaar, maar tegelijk met gezag op leven en dood. Dat laatste ook nog letterlijk in tijden van haat-predikers. Het zijn allemaal serieuze vragen, ook al betreffen zij karikaturen.

Er is ook minder heftige scepsis, die zeker zo serieus te nemen is. Werkt de preek nog? Is deze vorm van godsdienstige praxis niet te zeer verbonden met en gebonden aan een voorbije culturele fase? Zijn de sociologische en culturele condities voor de protestantse prediking niet voorbij? Is de protestantse preek niet te zeer bepaald en dus beperkt tot een godsdienstig leven en een godsvoorstelling die alleen in traditionele enclaves nog goed functioneert maar voorbij gaat? Is de enorme terugval van het kerkbezoek niet een keihard bewijs van dit vermoeden? Kortom: spelen we met een leerboek voor prediking niet bij voor-

baat een verloren wedstrijd? Wat motiveert ons om tegen deze stroom in te willen roeien?

Ten eerste zetten wij een vraagteken bij de, ook binnen de kerk, vaak geuite mening dat een preek, zo'n monoloog van pakweg vijftien tot vijfendertig minuten, in onze tijd niet meer zou kunnen als communicatiemiddel. De maatschappelijke praktijk bewijst het tegendeel. Toespraken doen het nog altijd, en ze doen er op beslissende momenten toe. De populariteit van TED-toespraken is daarvan een voorbeeld.⁸ De impact van toespraken bij specifieke gelegenheden als herdenkingen in het publieke domein is een ander signaal van de kracht van de toespraak. Dat is niet alleen iets van het verleden, maar geldt ook nu. Juist na een eeuw van zoveel misbruik van het woord in publieke toespraken, is er behoefte aan mensen die betrouwbaar spreken, en die bewezen hebben dat zij zich houden aan hun woord. Sprekers die richting wijzen, met overtuigingskracht, en helpen onderscheiden tussen waarheid en leugen, hebben groot gezag. Ook nu. Juist nu. Dat vraagt echter wel dat wie het woord neemt in de publieke ruimte scherp aan de wind moet durven zeilen. Algemeenheden of vaagheden worden afgestraft. Mensen zappen de spreker of prediker weg. Maar het juiste woord op het juiste moment op de juiste plaats blijft goud op de zilveren schaal.

Het tweede motief is heel prozaïsch. Wij leiden op in een bestaande praktijk en voor die bestaande praktijk, die vraagt om kwaliteit. We doen dat in de overtuiging dat die praktijk ook nu vitaal is. De preek heeft in zich dat zij ook nu kan werken en werkt als een godsdienstige praktijk. Nauwkeuriger gezegd: de preek functioneert als godsdienstige praktijk in een geheel van godsdienstige praktijken – de liturgie van de gemeente op de zondag. Dat is een intentionele praktijk. Dat wil zeggen dat zij gericht is op ervaring van en met God. Mensen ervaren iets van God, ontmoeten God in de lofprijzing, in de gebeden, in het luisteren naar de preek. Zij ervaren heil. Zij worden gesterkt in de weg van de navolging van Christus. Zij hebben bij het naar huis gaan het gevoel 'er weer even tegen te kunnen'. Zij ervaren dat. In elk geval hopen zij dat dat gebeurt. Bij henzelf, of ook bij anderen, bij hun kinderen bijvoorbeeld. Godsdienstige praktijken, in het bijzonder de kerkdienst en de preek, zijn daarop gericht. Zij leven van de herhaling, het gemeenschappelijke, en het performatieve, het *actualizing by doing*.⁹ Hoorders zijn teleurgesteld wanneer dat niet gebeurt. De

⁸ Zie www.ted.com/talk.

⁹ Immink noemt vijf karakteristieken van een godsdienstige praktijk, waaronder haar intentionaliteit:

- A practice is more than an incidental act. A practice comprises multiple acts that form a coherent unity.
- Practices are forms of *coordinated* social action (more than a spontaneous act).
- Practices imply both routine (techniques) and deep intentionality (involvement of the human self).